

Zakrzewski, Leszek

Dołęgowie Zakrzewscy : (szkic genealogiczny)

Notatki Płockie 41/2-167, 14-18

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DOŁĘGOWIE ZAKRZEWSKY (szkic genealogiczny)

Jedną z pomocniczych nauk historii, która okazuje się bardzo pożyteczną w prowadzeniu badań jest genealogia. Niestety brakuje dzieła genealogicznego dotyczącego Mazowsza Północnego, obejmującego dzieje rodzin szlacheckich tego regionu. Zadaniem niniejszego artykułu jest zapoznanie Czytelnika z historią tylko jednego rodu - Dołęgów Zakrzewskich. Dodatkowym bodźcem dla autora była świadomość, że tekst poniższy będzie w zasadzie pierwszym w polskiej genealogii omówieniem dziejów Zakrzewskich.

Rycerski ród Dołęgów wywodzi się od holenderskiego rycerza krzyżowego Hugona de Arkel zwanego Butyr,¹ który około 1144 roku, prawdopodobnie za namową biskupa płockiego Aleksandra z Malonne, przybył na dwór Bolesława IV Kędzierzawego. Wziął on udział w wyprawach przeciwko nadbałtyckim Prusom. Odegrał w nich znaczną rolę, stąd znany jest jako pogromca Prusów. Za dzielność okazaną w boju otrzymał ziemię oraz wielu niewolnych ludzi - jeńców wojennych. Pełnił także istotną funkcję kasztelana chełmińskiego. Potomkowie Hugona, w XIII wieku, dali początek dwóm zasadniczym liniom rodu Dołęgów, kujawskiej i mazowieckiej (ta rozdzieli się potem na gałęzie płocką i zakrzewską)².

Ród Zakrzewskich wywodzi się z gałęzi płockiej Dołęgów³. Najstarszą siedzibą tych Dołęgów była wieś Łęg, leżąca na północny wschód od Płocka. Jej właścicielem u progu XIV wieku był Włodzimierz, który w 1309 roku ufundował w niej kościół p.w. św. Katarzyny⁴. Potomkowie Włodzimierza byli właścicielami szeregu wsi rozrzuconych wokół Łęga, jak: Mlic, Zakrzewa, Dziedzic, Rycharcic itd. Jak łatwo zauważyć gniazdem rodziny Zakrzewskich było wspomniane wyżej Zakrzewo, wieś leżąca koło miasta Bielska, w płockiem. Zakrzewscy mają wspólne korzenie z rodziną Mlickich. Na przełomie XV i XVI wieku piszą się Mlic i Zakrzewa⁵.

Pierwszym znanym przedstawicielem rodu Dołęgów Zakrzewskich był Jan z Zakrzewa, zmarły ok. 1538 r.⁶. Jego praprawnikiem był Mikołaj (zm. przed 1616 r.),⁷ od którego należy rozpocząć właściwą (choćby znacznie skróconą) genealogię rodu. Tak więc, Mikołaj właściciel Zakrzewa ożenił się z Ewą Pilchowską (Pilichowską) h. Rogala. Miał z nią pięcioro dzieci: Piotra, Krzysztofa, Jana, Jakuba i Krystyna (a może Krystynę)⁸.

Od Jakuba wywodzi się linia generalska Zakrzewskich. Jej najwybitniejszymi przedstawicielami w XVIII wieku byli rodzeni bracia: Franciszek, Szymon, Eustachy, Karol i Ignacy - synowie Michała kapitana Jego Królewskiej Mości, właściciela Ogorzelic i Wiktorii Pęskiej⁹. Szymon piastował godność chorążego zakrzewskiego, Eustachy był generałem JKM (1776 r.), Karol dworzaniem królewskim i późniejszym słynnym

marszałkiem konfederacji barskiej, zaś Ignacy rotmistrem wielkopolskim konfederacji barskiej¹⁰. Linia ta wygasła prawdopodobnie pod koniec XVIII stulecia.

Natomiast od Jana, syna Mikołaja pochodzi linia deputacka, której potomkowie żyją do dnia dzisiejszego.

Zatem Jan (zm. w 1654 r.),¹¹ był właścicielem Zakrzewa, Girzyna, Girzynka oraz od 1639 r. wójtostwa w mieście Bielsku¹². Ożenił się z Barbarą Borzewską h. Lubicz, z którą miał czwórkę dzieci: dwie córki i dwóch synów. Córkami były Teresa zamężna Magnuska i Zofia zamężna Grabska h. Dołęga¹³. Synami zaś Wojciech i Mikołaj Wojciech (zm. 1663) stolnik różański, posiadał m.in. Niszczyce, Junoszyce, Gutowo Stradzyno i część dóbr Mogielnica. Z żony Barbary Korytkówny nie pozostawił potomstwa¹⁴.

Natomiast Mikołaj (zm. 1675)¹⁵ osiągnął godność miecznika województwa płockiego, był także elektorem Michała Korybuta¹⁶. Do odziedziczonych majątków Zakrzewa, Girzyna, Girzynka, wójtostwa bielskiego dokupił Rudowo i Stanowo¹⁷. Ożenił się z Teresą Ubyszówną h. Cholewa, c. Wojciecha stolnika bełskiego¹⁸. Rodzonym bratem Teresy był ks. Jan Ubysz, sekretarz JKM¹⁹.

Z tego związku narodziła się trójka dzieci: Ludwina zamężna za Szymonem Grochowalskim, Teresa za Jerzym Ubyszem i syn Stanisław²⁰.

Stanisław Zakrzewski (zm. 1719) ożenił się z Dorotą Chełstowską h. Jastrzębiec²¹. W 1688 roku notowany

był jako starosta lipnowski. Zrzekł się tego urzędu na rzecz swego brata przyrodniego Zboińskiego (matka po śmierci męża wyszła za mąż za Wojciecha Zboińskiego h. Ogończyk, podkomorzego dobrzyńskiego)²². W 1692 roku Stanisław został mianowany miecznikiem ziemi płockiej,²³ a w 1701 roku sędzią ziemi płockiej²⁴. Obok kariery urzędniczej robił znaczną, jak na warunki mazowieckie, karierę majątkową. Należało do niego 12 wsi i folwarków, a mianowicie: Zakrzewo, Girzyn, Girzynek, Dąbrusk, Żydówka, Chudzyno Wielkie, Sendek, Jaroszewo, Rudowo, Stanowo, wójtostwo bielskie z wsią Cekanowo, liczących razem około 3 tysiące hektarów²⁵. Stanisław i Dorota z Chełstowskich mieli czterech synów: Stanisława (mł.), Antoniego, Jana (zmarłego młodo) i prawdopodobnie Wincentego.

Stanisław (mł.), zmarły w 1725 roku (a więc w kwiecie wieku), skarbnik płocki od 1719 roku, ożenił się z Ludwiką Czapską h. Leliwa, c. Marcina, podkomorzego wendeńskiego i Teresy Gosławskiej. Mieli syna Apolinarego²⁶.

Natomiast Antoni (zm. 1758) przewyższył swego ojca w robobieniu kariery urzędniczej. Pełnił wiele funkcji w ziemiach płockiej i zawkrzeńskiej, gdzie posiadał swoje majątki. Był po kolei: miecznikiem ziemi zawkrzeńskiej (1733),²⁷ porucznikiem powiatu bielskiego,²⁸ elektorem Stanisława Leszczyńskiego,²⁹ marszałkiem sejmiku w Raciążu (1737),³⁰ stolnikiem ziemi zawkrzeńskiej (1740),³¹ podstarostą grodu płockiego (1741),³² deputatem płockim na Trybunał Koronny (1744),³³ chorążym ziemi zawkrzeńskiej (1744),³⁴ sędzią grodu płockiego (1750),³⁵ posem płockim na sejmy (1750 i 1754)³⁶. Skupił w swoim posiadaniu nie mniejszą fortunę od ojcowskiej. Był właścicielem Zakrzewa, Girzyna, Girzynka, Rudowa, dóbr Krzeczanowo (Krzeczanowo, Krzeczanowskie Zaborze, Ossowa Krzeczanowska, Cendały), wójtostwa bielskiego z wsią Cekanowo, Dębska i Bombalic³⁷. Wprawdzie dwie ostatnie posiadłości przekazał w 1747 roku Adamowi Mazowieckiemu, staroście strzeleckiemu, ale i tak należało do niego 10 wsi i folwarków. Zarządzał także majątkami po zmarłym bracie Stanisławie, Dąbruskim, Żydówką, Chudzynem, Sendkiem, Jaroszewem i Stanowem (przejmą je potem synowie Antoniego)³⁸.

Antoni ożenił się z Katarzyną Jeżewską h. Jastrzębiec, córką Antoniego z Kowalewa cześnika płockiego³⁹. Mieli siedmioro dzieci:

1. Franciszka (zm. 1762), od 1757 roku łowczego zawkrzeńskiego, żonatego z Petronelą Orłowską h. Lubicz, córką Szymona, żupnika ziemi dobrzyńskiej⁴⁰,

2. Bartłomieja, kapitana wojsk królewskich, żonatego z Katarzyną Żółtowską h. Ogończyk, córką Jakuba i Franciszki Maliszewskiej⁴¹,

3. Józefa, podczaszego sierpeckiego (1768), sędziego grodu płockiego (1774), ostatniego z Zakrzewskich posesora wójtostwa bielskiego, żonatego z Marianną Koziebrodzką h. Jastrzębiec, córką Franciszka i Rozalii Szawłowskiej⁴²,

4. Piotra, żonatego z Anną Kęsicką⁴³,

5. Dorotę, zamężną za Józefem Antonim Mostowskim h. Dołęga, właścicielem Pączkowa, synem Sta-

niśława, sędziego ziemi zawkrzeńskiej i Marianny Zembruskiej⁴⁴,

6. Felicjanę, zamężną za Norbertym Jaroszewskim h. Zagłoba, komornikiem granicznym płockim, synem Tomasza i Łucji Chraplewskiej⁴⁵,

7. Michała (ur. ok. 1745 - zm. ok. 1800), w młodości piszącego się księdzem klerykiem (być może liczył na dobrze uposażone probostwo - rzecz to wówczas zwyczajna), ale święceń nie otrzymał, żonatego z Marianną Kadłubowską h. Belina⁴⁶.

Żaden z synów Antoniego nie doszedł do tak wysokich godności jak ojciec, ani nie skupił w swoim posiadaniu tak licznych majątków.

Z wnuków Antoniego, Józef (zm. 1821),⁴⁷ syn Bartłomieja i Katarzyny Żółtowskiej był radcą powiatu lipnowskiego, właścicielem Niedroża Małego i Malewa, żonaty z daleką kuzynką Teodorą Zboińską h. Ogończyk, córką Andrzeja podstolego rypińskiego i Małgorzaty Górskiej; Bartłomiej (1771 - 1843), syn Piotra i Anny Kęsickiej, właściciel Suska, Gutówka i Rudówka, pozostał kawalerem;⁴⁸ Jan (1781 - 1863), syn Michała i Marianny Kadłubowskiej, ożeniwszy się ze Scholastyką Zberowską h. Jastrzębiec, przeniósł się do zakupionego majątku Sokołów w powiecie przasnyskim⁴⁹.

Z nich Bartłomiej i Jan udowodnili szlachectwo dawne przed Heroldią Królestwa Polskiego⁵⁰.

Ze względu na fakt, że Bartłomiej był kawalerem, a jedyny syn Józefa zginął w 1813 roku, linię Antoniego mogli kontynuować tylko synowie Jana z Sokołowa, a mianowicie Jan i Szczepan. Obaj zresztą powrócili w płockie.

Jan (zm. po 1872), nabył w 1849 roku dobra Kosmaczewskie (Kosmaczewo, i Petrykozy),⁵¹ zaś Szczepan (1827 - 1892) dobra Białyszewskie (Białyszewo, Szczepanki, Ważyno Kmiece, Piaski Białyszewskie), dziedzicząc zresztą ojcowski Sokołów⁵².

Co ciekawsze obaj ci Zakrzewscy poślubili swe dalekie kuzynki pochodzące z gałęzi Zakrzewskich z Łęga, których przodkiem był Wincenty, brat Antoniego. Jan zaślubił Eleonorę córkę Idziego z Łęga i Marianny Morawskiej, a Szczepan Teofilę-Elżbietę, córkę Franciszka-Ksawerego z Mokrska i Wiktorii Olszewskiej. Po śmierci Teofili (w 1862), poślubił Szczepan Józefę Smoleńską (Smolińską) h. Zagłoba, córkę Juliana, właściciela Smolina, Setropia i Garlina i Wiktorii Tchórzeńskiej. Warto dodać, iż rodzonym stryjem Józefy był prałat płocki ks. Ludwik Smoleński.

Synami Jana z Kosmaczewa byli Marceli (zm. 1939), właściciel Kosmaczewa i Edward Wincenty (1863-1944), właściciel dóbr Majki (Majki, Makomazy, Gutowo Stradzyno, Petrykozy)⁵³. Należeli do czołowych działaczy społecznych powiatu płockiego. Edward był członkiem Płockiego Powiatowego Komitetu Obywatelskiego i Sejmiku Powiatowego⁵⁴. Był fundatorem licznych instytucji w Słupi (powiat płocki)⁵⁵. Wraz z bratem, Marcelim, odpowiedział aktywnie na apel "Ratujcie dzieci" przeznaczając znaczne sumy na rzecz najbardziej potrzebującej dziatwy⁵⁶.

Ostatnim dziedzicem Majek był Jan (ur. 1913), syn Edwarda i Zofii Jurzyńskiej h. Prus, magister inżynier

rolnik, uczestnik powstania warszawskiego, żonaty z Marią Kosińską h. Rawicz. Ich jedyny syn Karol Jerzy, magister inżynier elektroniki, wyemigrował do Argentyny, gdzie prowadzi dużą firmę eksportowo-importową w Buenos Aires.

Wracając do Szczepana z Białyszewa, należy zauważyć, że jego losy potoczyły się zgoła odmiennie. Wziął udział w powstaniu styczniowym. Jego majątek należał do ważnych ośrodków udzielających pomocy powstańcom na Mazowszu Północnym. Uważany przez władze carskie za buntowczyka, obciążony licznymi kontrybucjami, nie zdołał utrzymać majątku. W 1892 roku dobra białyszewskie zostały sprzedane. Szczepan, który był radcą Towarzystwa Ziemińskiego Kredytowego, zmarł w Ciechanowie⁵⁷.

Losy dzieci Szczepana, a miał ich aż dwanaścioro potoczyły się różnie. Z synów, Ludwik z Dobrosielic, Henryk z Rogienic i Bowentowa, Tymoteusz z Józinek, gospodarowali na roli, inni przeszli do inteligencji. Nie sposób w tak krótkim opracowaniu wspomnieć o wszystkich przedstawicielach rodu zwłaszcza, że ten znacznie się rozgałęził. Wspomnę zatem o niektórych:

- Jan (1866 - 1936),⁵⁸ syn Szczepana i Józefy ze Smoleńskich ukończył Gimnazjum Klasyczne w Płocku, a następnie studia w Instytucie Rolniczo-Geodezyjnym w Pskowie. Był geometrą, rzeczoznawcą do spraw komasacji wsi, autorem prac o scalaniu gruntów, działaczem Centralnego Towarzystwa Rolniczego, Centralnego Komitetu Obywatelskiego, Ligi Narodowej, zaś w Polsce Niepodległej burmistrzem miasta Ostrowi Mazowieckiej. Jego wszechstronna działalność społeczna została uhonorowana nadaniem jednej z ulic Ostrowi imienia Jana Zakrzewskiego. Żonaty był z Janiną-Henryką Humięcką h. Junosza, córką Jakuba, właściciela Bielina i Marii Bojanowskiej h. Junosza z Humięcina. Nawiasem mówiąc, Janina z Humięckich Zakrzewska, była siostrą cioteczną prof. Ignacego Mościckiego - Prezydenta RP.

Wielce zasłużoną działaczką społeczną w ziemi ciechanowskiej była rodzona siostra Jana, Maria zamężna Raniecka (1881-1971). W Ciechanowie znajduje się ulica jej imienia⁵⁹.

Nie zabrakło oczywiście Zakrzewskich w walkach o wolność Polski. Wzięli udział w obu wojnach świa-

towych i potrzebie bolszewickiej.

- W Korpusie gen. Dowbór-Muśnickiego służyli Marek, Jerzy i Stanisław.

- Marek (1896-1944)⁶⁰ zginął w powstaniu warszawskim jako komendant Portu Rzecznego na Czerniakowie.

- Jerzy (1898-1942) zginął na wschodzie w czasie ostatniej wojny⁶¹.

- Stanisław (1899-1954) za udział w potrzebie bolszewickiej został 4 listopada 1933 roku odznaczony Medalem Niepodległości⁶².

- W wyprawie na Kijów poległ Tomasz⁶³.

- W okresie II wojny światowej Adam-Wiesław (1905 - 1984)⁶⁴ był oficerem w III batalionie 13 Pułku Piechoty AK im. Ziemi Pułtuskiej,

- Jan (1908-1940) lekarzem w stopniu kapitana w 1 dywizjonie artylerii konnej, został zamordowany w Katyniu (Ostaszów)⁶⁵, - Henryk (1915-1984) plutonowym w Pułku AK "BASZTA",⁶⁶

- Stefan (1908-1989) harcerzem i żołnierzem batalionu "WIGRY". - Alina Zakrzewska-Porębska (1900 - 1964) więźniem Pawiaka - Serbii i Ravensbruck⁶⁷.

To co wyżej napisałem daje świadectwo poświęcenia rodziny w walce o wolność Polski.

Pierwsze lata po drugiej wojnie światowej były okresem dostosowywania się do nowej społecznej rzeczywistości - jakżeż obcej Zakrzewskim. W okresie PRL widzimy Zakrzewskich pełniących z rzadka dość wysokie funkcje w administracji państwowej. Stefan - dyrektor departamentu w ministerstwie przemysłu spożywczego, czy Bogusław - ambasador w Bangkoku, a potem Lizbonie - oto przykłady.

Inni działali społecznie w Towarzystwie Miłośników Ziemi Ostrowskiej i Towarzystwie Miłośników Ziemi Ciechanowskiej.

Obecnie żyje kilkunastu przedstawicieli rodu. Większość z nich posiada wyższe wykształcenie i ustabilizowaną sytuację życiową. Mieszkają nie tylko w Polsce, ale także w Niemczech, Francji, Danii i Argentynie.

W ten oto sposób prześledziliśmy dzieje Dołęgów Zakrzewskich, jednego z rodów Mazowsza Północnego. I jeżeli można mówić o miejscu Zakrzewskich w historii, to przede wszystkim w historii Mazowsza, z którego wyszli i z którym związani byli kilkaset lat.

PRZYPISY

¹ Powierski J., *Hugo Butyr. Fragment stosunków polsko-niderlandzkich w XII w.*, [w:] "Zapiski Historyczne" 1972, zeszyt 2, s. 29; Piętka J., *Geneza mazowieckiej elity feudalnej i jej stan w pierwszym okresie niezależności księstwa (1138-1371)*, [w:] "Rocznik Mazowiecki" 1979, t. VII, s. 39 - 41; Gieysztor A., *Trzy stulecia najdawniejszego Mazowsza (połowa X - połowa XIII w.)*, [w:] Dzieje Mazowsza do 1526 roku. Warszawa 1994, s. 117 - 118.

² Zob. Lasocki Z., *Dołęga czy Do Łęga*. Cieszyn 1932; Lasocki Z., *Szkice z życia szlachty zakrzewskiej XV i XVI w.* Warszawa 1932; Biliński A., *Szlachta ziemi dobrzyńskiej za ostatnich Jagiellonów* Warszawa 1932, s. 223-224.

³ Lasocki Z., *Dołęga czy ...*, s. 19, 23, 30; Kulikowski A., *Heraldyka szlachecka*. Warszawa 1990, s. 101 - 102.

⁴ Lasocki Z., *Dołęga czy ...*, s. 15.

⁵ Tamże, s. 31 i następne.

⁶ Archiwum Profesora Jerzego Łempickiego - Zakrzewscy (dalej skrót APJŁ-Z), GW 1538, Zakrzewo.

⁷ APJŁ-Z, 1616 Gr. Wysz.

⁸ Tamże.

⁹ APJŁ-Z, 1733 GW; Gr. Wysz. 1730, 1732, 1733; 1783 GW.

¹⁰ Konopczyński W., *Konfederacja barska*. Warszawa 1991, t. 1-2, s. 196, 197, 204, 213, 235, 434, 758 (wydanie z 1991 r.); Dzieje Płocka (pod red. A. Gieysztor). Płock 1973, s. 193.

¹¹ APJŁ-Z, 1654 GA; 1648 GA; 1641 GA.

¹² Lustracje województwa płockiego. Warszawa 1965, s. 95, 256, 257.

¹³ APJŁ-Z, 1662 GW; 1671 GW.

- ¹⁴ Tamże, 1663 GW; 1660 GW; 1662 GW.
- ¹⁵ Tamże, 1653 GA; 1662 GW; 1663 GW; 1666 GW.
- ¹⁶ Dunin-Borkowski J., Dunin-Wąsowicz M., *Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III*, [w:] "Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie", t. 1, r. 1908/9, Lwów 1910, s. 265.
- ¹⁷ APJŁ-Z, 1653 GW; 1662 GW; 1663 GW.
- ¹⁸ Tamże, 1688 GW.
- ¹⁹ Tamże, 1703 GW.
- ²⁰ Tamże, 1675 GW; 1688 GW; 1692 GW.
- ²¹ Tamże, 1701 GW.
- ²² Tamże, 1688 GW.
- ²³ Tamże, 1692 GW.
- ²⁴ Tamże, 1701 GW; był także dobrodziejem klasztoru o.o. Bernardynów w Skępem i starostą płockim (zob. "Materiały genealogiczne ze zbiorów mecenasa Zdzisława Ożarowskiego ze Świdnicy", t. Z-Z w Archiwum Diecezjalnym w Płocku, Pt. gr. wieczyste, t. 163, f. 364 oraz t. 160, f. 607).
- ²⁵ APJŁ-Z, 1724 GW; zob. także *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 1-15 Warszawa, 1880-1902, hasła wymienionych miejscowości.
- ²⁶ APJŁ-Z, 1979 GW; 1725 GW.
- ²⁷ Dunin-Borkowski J., Dunin-Wąsowicz M., *Elektorowie królów ...*, s. 266.
- ²⁸ Tamże, s. 266.
- ²⁹ Tamże, s. 266.
- ³⁰ APJŁ-Z, Gr. Wysz. 1737
- ³¹ Tamże, 1740 GW; Lustracja województwa ..., s. 114, 259.
- ³² APJŁ-Z, 1750 GW; Pawliszcze M., *Herbarz rodzin szlacheckich Królestwa Polskiego najwyżej zatwierdzony*. Warszawa 1853 t. 1, s. 173; Archiwum Rodu Dołęgów Zakrzewskich (ARDZ) - dokumenty Heroldii Królestwa Polskiego W interess Zakrzewskich Antoniego i Jana, karta 12, 20 (przed wojną Archiwum Akt Dawnych, L.Dz. 105/320/37).
- ³³ APJŁ-Z, 1744 GW.
- ³⁴ Tamże; Pawliszcze M., s. 173; Akta Heroldii (ARDZ).
- ³⁵ APJŁ-Z, 1750 GW.
- ³⁶ Konopczyński W., *Diariusze sejmowe z lat 1750, 1752, 1754, 1758*, t. 3, Warszawa 1912, spisy posłów 1750 i 1754 r.
- ³⁷ APJŁ-Z, 1724 GW; Pawliszcze M., s. 173; Akta Heroldii (ARDZ); APJŁ-Z, 1747 GW.
- ³⁸ APJŁ-Z, 1758 GW; 1771 GW.
- ³⁹ Tamże, 1726 GW.
- ⁴⁰ Tamże, 1757 GW; 1759 GW; Akta Heroldii (ARDZ).
- ⁴¹ Tamże, 1758 GW; 1775 GW; Akta Heroldii (ARDZ).
- ⁴² Tamże; Lustracje województwa ..., s. LXVII, 95, 114, 262.
- ⁴³ Akta Heroldii (ARDZ); APJŁ-Z, 1758 GW; 1779 GW.
- ⁴⁴ Tamże, 1759 GW.
- ⁴⁵ Tamże, 1774 GW; 1783 GW.
- ⁴⁶ Tamże, 1762 GW; Akta Heroldii (ARDZ); mierzchnictwa Dołęgów Zakrzewskich przez władze Guberni Płockiej, Nr 272 z 1884 r. (ARDZ).
- ⁴⁷ APJŁ-Z, 1793 Pr. GW; Kociszewski A., *Mazowsze w epoce napoleońskiej*. Ciechanów 1984, s. 482.
- ⁴⁸ APJŁ-Z, Hipoteka Rudówka i Suska.
- ⁴⁹ Akt kasacji majątku Sokotów po powstaniu styczniowym posiadawca w swoim archiwum Edward Lewandowski z Ciechanowa; Hipoteka Białyszewa (APJŁ-Z); relacja Anny Sobolewskiej (ARDZ).
- ⁵⁰ *Spis szlachty Królestwa Polskiego*. Warszawa 1851, s. 286.
- ⁵¹ APJŁ-Z, Hipoteka Kosmaczewska; Zakrzewski J., *Przyczynek do pracy: Ziemiaństwo polskie w latach drugiej wojny światowej*. Warszawa 1982, (mps), ARDZ.
- ⁵² *Słownik geograficzny ...*, t. 1, hasło Białyszewo.
- ⁵³ Galicka I., Sygietyńska H., *Okolice Płocka. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t. X, z. 15, 1992, s. 56; Zakrzewski J., *Przyczynek do pracy ...*, s. 2.
- ⁵⁴ Świecki T., Wybult F., *Mazowsze Płockie w czasach wojny światowej i powstania państwa polskiego*. Toruń 1932, s. 8, 60, 120, 125, 301, 396.
- ⁵⁵ Zakrzewski J., *Przyczynek do pracy ...*, s. 2, 3.
- ⁵⁶ Świecki T., Wybult F., *Mazowsze Płockie ...*, s. 128.
- ⁵⁷ APJŁ-Z, "Dziennik Urzędowy Płocki" 1867; Zakrzewski A., *Wiadomości rodzinne*, Warszawa 1974, cz. 1, s. 27 - 28 (mps ARDZ); Bartniczak M., *Jan Dołęga-Zakrzewski (7 XI 1866-3 XII 1936)*, [w:] "Zapiski Ciechanowskie" 1977, t. 3, s. 105.
- ⁵⁸ Bartniczak M., *Jan Dołęga-Zakrzewski (7 XI 1866-3 XII 1936)*, [w:] "Zapiski Ciechanowskie" 1977, t. 3, s. 104 i następnę; także: *Ostrów Mazowiecka. Z dziejów miasta i powiatu*. Warszawa 1975.
- ⁵⁹ Kociszewski A., *Maria Zakrzewska-Raniecka (4 III 1881-30 IV 1971)*, [w:] "Zapiski Ciechanowskie" 1973, t. 1, s. 77 i następnę; Oracki T., *Zasługi dla Mazowsza w XIX wieku*. Ciechanów 1977, s. 205; Także: Pazyra S., *Dzieje Ciechanowa i ziemi ciechanowskiej*. Ciechanów 1976.
- ⁶⁰ Bartniczak M., *Eksterminacja ludności w powiecie Ostrów Mazowiecka w latach okupacji hitlerowskiej (1939-1944)*, [w:] "Rocznik Mazowiecki" 1974, t. V, s. 198, przypis 99.
- ⁶¹ Zakrzewski A., *Wiadomości rodzinne*, s. 123.
- ⁶² Zakrzewski B., *Stanisław Zakrzewski. Wspomnienie o Ojcu*. Warszawa (mps 1995, ARDZ).
- ⁶³ Zakrzewski A., *Wiadomości ...*, zob. Drzewo genealogiczne.
- ⁶⁴ Bartniczak M., *Adam Zakrzewski*, [w:] *Ostrów Mazowiecka i okolice*. Warszawa 1987, s. 109-111.
- ⁶⁵ Tucholski J., *Mord w Katyniu*. Warszawa 1991, s. 372.
- ⁶⁶ Ajewski E., *Mokotów walczy 1944*. Warszawa 1990, s. 344 (poz. 143).
- ⁶⁷ Bartniczak M., *Eksterminacja ludności ...*, s. 198.

ŹRÓDŁA:

I. Archiwalia

- Akta Heroldii Królestwa Polskiego, wypisy vol. Nr 6651/3138 pt. W interess Zakrzewskich Antoniego i Jana k. 12, 20 oraz odpis dyplomu szlachectwa dawnego; inne archiwalia rodzinne,
- Księgi grodzkie płockie, wyszogrodzkie i ciechanowskie (wieczyste) - Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (wypisy w posiadaniu prof. Jerzego Łempickiego).

II. Książki i artykuły

1. Ajewski E., *Mokotów walczy 1944*. Warszawa 1990

2. Bartniczak M., *Eksterminacja ludności w powiecie Ostrów Mazowiecka w latach okupacji hitlerowskiej (1939-1945)*, [w:] "Rocznik Mazowiecki", t. V, s. 174. Warszawa 1974.
3. Bartniczak M., *Jan Dołęga-Zakrzewski (7 XI 1866-3 XII 1936)*, [w:] "Zapiski Ciechanowskie", t. 3, s. 104. Ciechanów 1974.
4. Bartniczak M., *Ostrów Mazowiecka i okolice*. Warszawa 1987.
5. Kociszewski A., *Maria Zakrzewska-Raniecka (4 III 1881-30 IV 1971)*, [w:] "Zapiski Ciechanowskie", t. 1, s. 77. Ciechanów 1974.
6. Konopczyński W., "Diariusze sejmowe z lat 1750, 1752, 1754, 1758", t. 3, Warszawa 1912.
7. Kulikowski A., *Heraldyka szlachecka*, Warszawa 1990.
8. Lasocki Z., *Dołęga czy Do Łęga*, Cieszyń 1932.

9. *Lustracje województwa płockiego 1565-1795*. Warszawa 1965.
10. *Millenium Ciechanowa Ciechanów 1969*.
11. Ostaszewski J., *Dzieje pierwotne szczepu mazurskiego Mława 1935*.
12. *Ostrów Mazowiecka*. Z dziejów miasta i powiatu. Warszawa 1975.
13. Pazyra S., *Dzieje Ciechanowa i ziemi ciechanowskiej*. Ciechanów 1976.
14. Pawliszczyk M., *Herbarz rodzin szlacheckich Królestwa Polskiego najwyżej zatwierdzony*. Warszawa 1853.
15. Piętka J., *Geneza mazowieckiej elity feudalnej i jej stan w pierwszym okresie niezależności księstwa (1138-1371)*, [w:] "Rocznik Mazowiecki", t. VII, s. 38. Warszawa 1979.
16. Powierski J., *Hugo Butyr. Fragment stosunków polsko-niderlandzkich w XII w.*, [w:] "Zapiski Historyczne", z. 2, s. 14. Toruń 1972.
17. *Spis szlachty Królestwa Polskiego*. Warszawa 1851.
18. Świecki W., Wybult F., *Mazowsze Płockie w czasach wojny światowej i powstania państwa polskiego*. Toruń 1932.
19. Tuchołski J., *Mord w Katyniu*. Warszawa 1991.
20. Zakrzewski A.W., *Wiadomości rodzinne*, cz. 1. Warszawa 1974.
21. Zakrzewski J.A., *Przyczynek do pracy: Ziemiaństwo polskie w latach drugiej wojny światowej*. Warszawa 1982.
22. Zakrzewski L. St., *Rodzina. Szkice historyczno-genealogiczne*. Warszawa 1991.

JÓZEF BORÓWKA

Z DZIEJÓW CUKROWNI LEŚMIERZ

Jednym z najstarszych zakładów pracy położonych w regionie łęczyckim jest cukrownia Leśmierz. Początki jej działalności sięgają XIX wieku. Była ona w tym czasie jednym z podmiotów gospodarczych działających w ramach "Towarzystwa Przemysłowego Leśmierz".

Towarzystwo Przemysłowe Leśmierz była spółką akcyjną, której działalność została zatwierdzona 25 marca 1888 roku w Petersburgu przez cara Aleksandra II. Zakres jej działalności - oprócz produkcji cukru w fabryce Leśmierz - obejmował także prowadzenie gospodarstw rolnych w Leśmierzu, Tymienicy, Mierczynie, Boczkach, Bogdańcu i Mętlenie oraz gorzelni i browaru w dobrach Luśmierz.

Stan prawny cukrowni Leśmierz uległ zmianie w 1928 roku z chwilą wejścia w życie nowego prawa o spółkach. Zgodnie z rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 22 marca 1928 r. dotyczącego spółek, 21 maja 1931 r. nastąpiło rozwiązanie "Towarzystwa Przemysłowego Leśmierz". Po dokonaniu zmian w statucie, 14 listopada 1931 r., w Łodzi powołano nową spółkę akcyjną pod nazwą "Cukrownia i Rafineria Leśmierz, Spółka Akcyjna".

Przed notariuszem Kazimierzem Ressaymanem stawili się w tym dniu: Karol Scheibler, Jan Kostanecki, Jan Mejsner, Bronisław Sopoćko, Jan Gołkonn, Tomasz Stożkoki, Herman Werner, dr Adolf Legis i Wilhelm Hordliczko. Zaakceptowali oni dokonane zmiany w statucie spółki i przyjęli nową jej nazwę.

Kapitał zakładowy wynosił 8 400 000 zł i podzielony został na 2400 akcji po 3500 zł. Akcje były imienne i posiadanie jednej akcji dawało prawo do jednego głosu. Do największych akcjonariuszy w latach 1930-1939 należeli: Karol Geyer 266 (akcji), Maria Geyer (305 akcji), Emma Kramst (321 akcji) oraz Alfred Werner (244 akcji).

Cukrownia Leśmierz zajęła w nowej spółce dominującą pozycję, a gorzelnia i browar w Lućmierzu oraz gospodarstwa rolne spadły do roli podrzędnej. W gospodarstwach rozpoczęto wówczas na większą skalę uprawę buraków cukrowych tworząc mocne zaplecze dla cukrowni.

W ramach nowej spółki cukrownia rozwijała się początkowo pomyślnie. W 1928 r. nastąpiła modernizacja urządzeń technicznych. Zmieniono napęd z parowego na elektryczny przez co wzrosła znacznie zdolność przerobowa cukrowni. Zmieniono także asortyment produkowanego cukru, oprócz cukru luzem rozpoczęto produkcję cukru w kostkach - ogólna produkcja cukru kształtowała się wówczas na poziomie 56 998,4 kwintali.

Pomyślny rozwój cukrowni został przerwany w 1933 roku. Było to związane z ogólnym światowym kryzysem gospodarczym. Produkcja cukru spadła do wysokości 27376 kwintali. W celu uniknięcia całkowitego bankructwa, Zarząd spółki podjął natychmiastowe działania interwencyjne. Zlikwidowano dwa samochody będące w posiadaniu cukrowni: Forda i Chevroleta, a ich kierowców zwolniono. Zwolniono także 46 robotników niewykwalifikowanych. Zlikwidowano również stanowisko dyrektora cukrowni i dokonano drastycznego obniżenia płac. W roku gospodarczym 1932/1933 r. wynagrodzenie pracowników fizycznych wynosiło ogółem 278 127 zł, a w roku następnym spadło do 175 679 zł.

Poczynione kroki antykryzysowe przyniosły pewne efekty i pozwoliły Cukrowni przetrwać. W roku gospodarczym 1935/1936 produkcja cukru osiągnęła 80 412 kwintali, a zysk ze sprzedaży wyniósł 451 001 złotych - w roku 1933/1934 straty wynosiły 228 549 zł. Pomyślne wyniki produkcyjne cukrownia zanotowała także w latach następnych. Pozwoliły one dokonać 1938 roku